

Sándor Judit-Testbeszéd Nem és identitás

<http://magyarnarancs.hu/egotripp/sandor-judittestbeszed-93632>

2015/6.

Fiú! Lány! Régen az újszülött nemét a terhesség alatt nem tudták a szülők, s ez volt a fő hír, amivel az újdonsült apukát köszöntötte a nővér a szülőszoba folyosóján. Szüleim generációjában ezért még kétféle keresztnévvel készültek (én például Norbert lettem volna, ha fiúnak születek). Ma már a „4D-s babamozinak” nevezett, prenatális ultrahangvizsgálaton készült kép legtöbbször nem hagy kétséget a születendő gyermek neméről.

Ám előfordul, hogy a gyermek nemét a megszületése után sem lehet egyértelműen meghatározni. Régóta tudjuk, hogy bár kisebbségben, de vannak más vagy köztes kategóriák is; és léteznek olyan esetek, amikor a külső jegyek és az egyén belső meggyőződése mást mond az illető saját neméről. Orvosi értelemben számos bonyolult eset létezik, és még a szabályos kromoszómaképlet mellett is lehet orvosilag vitatott a nem. Az ún. valódi hermafroditáknak például egyszerre van petefészkük és herjük is, és a külső nemi jellegük is kevert képet mutat. Számos kontinensen, megannyi évezredes kultúrában máig létezik a férfi-nő besorolástól különböző elnevezés, amely nem orvosi anomáliaként tekint ezen csoportokra. Ilyen például az indiai hidzsra,

a palopa Pápua Új-Guineában, a namíbiai meme vagy az albán burnesha kifejezés. Az amerikai indiánok egyes csoportjaiban inkább kontinuitásként képzeltek el a nemeket, és „kétlelkű”-nek nevezték azokat, akik férfi és női jelleget is mutattak. A pergamoni Galénosz, aki gladiátorok „sportorvosa” is volt, a nemekről úgy vélekedett, mint átmenetekről, amelyek pontos határai nem állapíthatók meg. Megint mások szerint helyesebb lenne azt mondani, hogy férfiak és nők vagyunk, nem pedig férfiak vagy nők.

Ma, ha nemi kétség támad, az orvosok és a szülők úgy érzik, azonnal tenni kell valamit, és gyorsan nemet kell rendelni az újszülötthöz. Mintha a fiú vagy lány kérdés eldöntése semmiféle halasztást nem tűrne! Senkiben fel sem merül, hogy hová ez a sietség, miért szükséges a gyors, legtöbbször kromoszómális vizsgálatokat is magában foglaló vizsgálat. Senki meg nem kérdezi: mi a rossz abban, ha egy darabig még fennmarad a kétség?

Ez a kényszer leginkább mélyen gyökerező, bináris gondolkodásunkról árulkodik, s nem valamely biológiai vagy pszichológiai igazságot állapít meg. A férfi-nő kizárólagos kettősségében gondolkodó európai jogalkotókat ezért is lepi meg, hogy Nepálban, Indiában és Thaiföldön ma már másképp tekintenek minderre. Ezekben az országokban a nem elsősorban az egyén saját meggyőződésén alapul – éppúgy, mint nálunk valamely etnikumhoz, kisebbséghez tartozás érzése.

Azért jelentős változás ez, mert szerte a világban a legtöbb jogszabály, bíróság még mindig úgy tekint a transzneműek műtéti és személyi adatainak megváltoztatása iránt betervezett kérelmére, hogy a kérelmezők szeretnék egyértelműsíteni nemi hovatartozásukat. Az „igaz nem” keresésének, orvosi és jogi kinyilatkoztatásának e makacs kényszerén Foucault is elcsodálkozott. A nyugati gondolkodás a nemet a testbe rejtett, orvosi faggatásra megnyilvánuló, mérhető, megállapítható kategóriának tartja – mint például a vérnyomást.

A 19. század közepén példaértékű Herculine Barbin sorsa. Bár külleme alapján kezdetben lányként nevelték, egy orvosi vizsgálat során kiderült róla, hogy rejtett hermafrodita. Ezután nemcsak az állásából kényszerült távozni, de nevet is kellett változtatnia. Megírta az emlékiratait, majd öngyilkos lett; e memoárokat teljes körűen Foucault adta közre. A harmadik nem létezése akkorra Európában már a feledés homályába vészett – a felvilágosodás kora rendszerező tudományos megközelítésének esett áldozatul –, s ez lehetetlen helyzetbe sorolta a Herculine Barbinhoz hasonló emberek százezreit. Az ő tiszteletére november 8-át, a születésnapját tették meg a nemzetközi interszexuális emlékezés napjának.

De térjünk vissza a jelenkorba. Nepálban a Pant. v. Nepál ügyben a legfelsőbb bíróság már 2007-ben biztosította az alapvető jogok teljességét valamennyi szexuális kisebbségnek, és megalkotta a harmadik nem fogalmát. Igaz, ezt a megközelítést is sokan vitatják, mondván, helyesebb szabad nemi önkifejezésről beszélni, s ezt a kérdést az egyén identitásának egy aspektusaként felfogni. Indiában 2009-ben a választási nyomtatványokon a nem felsorolásakor a nő és férfi mellett meg lehetett jelölni az „egyéb” kategóriát is. 2014 áprilisában az Indiai Legfelsőbb Bíróság hozott korszakos döntést azzal, hogy elfogadta a harmadik nem kategóriáját egy döntésében. A bíróság érvelése szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy a nemét maga válassza meg. Ez a döntés érinti a transzneműeket és a transzvesztitákat, a hidzsrákat. Mivel a döntés előtt e csoportok is a férfi vagy a nő kategóriát jelölhették meg, az élet számos

területén hátrányokat szenvedtek; legtöbbjük csak a szórakoztatóiparban talált munkát. Hogy mekkora szemléletváltozást eredményezett a harmadik nem bírói elismerése, jól mutatja, hogy kilenc hónappal később az indiai Cshattiszgarh államban alacsony kasztriból származó transzneműt választottak meg kerületi polgármesternek. Ausztráliában 2014 áprilisában szintén bíróság mondta ki, hogy elfogadható a nemnélküliség, miután a Bruce Norrie Watsonként született Norrie Norrie May-Welby azt kérte a hatóságoktól, hogy ne jegyezzenek be nemet az irataiba. Legutóbb, idén pedig Thaiföld Alkotmányozó Tanácsa nyilvánította ki ama szándékát, hogy az ország alaptörvényébe iktassa a harmadik nemet: a thai alkotmány 5. cikkét, amely a diszkriminációmentességről szól, kiegészítik a harmadik nemre utalással is.

A nemek férfira és nőre egyszerűsített orvosi-jogi felfogása változóban van – más kontinenseken is felbukkant már hasonló jogszabály. A 2012-es argentin nemi identitási törvény szerint mindenkinek joga van neme elfogadtatásához, és ahhoz, hogy az általa megjelölt nemi identitása szerint éljen, beleértve a hozzáférést a gyógyszeres és sebészeti beavatkozásokhoz, vagy azt, hogy kedve szerint öltözködjön és viselkedjen. A törvény legfontosabb megállapítása, hogy a „nem” belső, az egyén által megélt identitás, amely eltérhet

a születéskor megállapított nemtől. Németországban 2013 végén hozták meg azt a szabályt, amely lehetővé tette, hogy születéskor kétség esetén ne kelljen azonnal eldönteni a gyermek nemét, és egy harmadik, „megállapítás nélküli” kategóriát lehessen az anyakönyvi kivonatban feltüntetni. A szabályozást azért vezették be, mert a nem azonnali eldöntésének kényszere miatt az orvosok számos esetben utóbb vitatott műtéteket végeztek újszülötteken – azért, hogy a nemüket „hozzaigazítsák” a születésükkor megadotthoz. Akadt olyan interszexuális, aki utóbb sérelmezte, hogy gyermekkorában az „egyértelműsítő” műtét során eltávolították a petefészkeket, és így meddőként kell leélnie az életét.

A sokasodó igények és egy-egy merész jogszabály mind azt bizonyítja, hogy eljutottunk arra a pontra, amikor alaposan át kell gondolni a nemek medikalizálásának és főképp medikalizált megkonstruálásának kényszerét. Hisz jóval befogadóbb ma már a társadalom, nincs akkora szakadék a lányok és fiúk nevelése között. Nem igényeljük a kék-rózsaszín megkülönböztetést a babák öltöztetésekor, koedukált az iskoláztatás, és nem örökölnék másképp a lányok, mint a fiúk. Teljességgel szükségtelen az elhamarkodott nemi besorolás az élet első pillanataiban, ha kétség merül is fel. Az argentin, a

nepáli, az indiai és a készülő thai jog nem az orvosi bizonytalanságra ad megoldást – sokkal inkább kulturális identitásként értelmezik a nemet, s a külső performatív vagy épp orvosi-hatósági megközelítésnél jóval nagyobb szerepet adnak az egyéni felfogásnak, a nem megélésének. Akár az orvosi besorolás ellenére is, a binaritás igényének megfelelő műtét és más alkalmazkodás nélkül is elfogadják a nem megválasztását, amit egyre inkább kulturális, mintsem biológiai kategóriaként kezelnek. Az egyén döntése a kulcs.

Pár év múlva talán megszokottá válik, hogy több rubrika szerepel majd a „neme” szó mellett, unokáink pedig sehogy sem értik majd, hogy annak idején az útlevel- és vízumkérelmek, az internetes könyvrendelések és a repülőjegy-vásárlások kitöltésekor miért kellett egyáltalán megválaszolni ezt a kérdést. Úgy fognak tekinteni erre az avított és retrográd gyakorlatra, mint mi tekintünk most a „róm. kat.” megjelölésre a régi születési anyakönyvekben.